

Tokom VI neprijateljske ofanzive brigada se probila iz obruča u neposrednoj blizini Han-Pijeska, 16. decembra 1943. godine i nastavila dalji pokret prema Kladnju. Snimak prikazuje dio marševske kolone u savlađivanju planinskog masiva, nakon izvršenog proboja.

U istočnoj Bosni, na poznatoj Konjuh-planini marševska kolona brigade pod teškim vremenskim uslovima kreće ka svom odredištu, decembra 1943. godine.

Kolona boraca na maršu za vrijeme VI neprijateljske ofanzive, na proplancima Konjuh-planine, decembra 1943. godine.

Marševska kolona na obroncima Konjuh-planine, decembra 1943. godine.

Na izmaku VI neprijateljske ofanzive brigada je noću 2/3. januara 1944. godine, vodeći borbu prešla komunikaciju Sarajevo - Sokolac i nastavila pokret prema Renovici. Snimak prikazuje kolonu boraca na padinama Romanije, na čijem čelu je Stevo Rauš, komandant brigade, narodni heroj (prvi slijeva).

Briga za ranjene borce bila je na prvom mjestu u svim borbenim situacijama. Snimak prikazuje kako borci prenose jednog teškog ranjenika u surovim vremenskim uslovima (januar 1944. godine na proplanku Romanije), a ispred njih se nalazi Dobroslav Sobot, zamjenik političkog komesara 4. bataljona.

Na podnožju Romanije, poslije teškog i dugog marša, januara 1944. godine, načinjen je ovaj snimak na kojem se nalazi dio kolone 1. bataljona. Prvi s lijeve strane je Stevo Rauš, komandant brigade, a iza njega, pored kolone, Ljubomir Jajčanin Bijeli, komandant 1. bataljona.

U FOČI I OKOLINI...

Nakon iscrpljujućih i danonoćnih teških borbi protiv elitnih njemačkih jedinica i njihovih slugu, tokom VI neprijateljske ofanzive, uz to pod vrlo nepovoljnim vremenskim uslovima (visok snijeg i niske temperature), brigada je 13. januara 1944. godine zauzela Foču (2. bataljon stigao je četiri dana kasnije). U Foči, Ustikolini, Goraždu i okolnim selima, brigada je boravila 55 dana, uz povremene manje i veće borbene aktivnosti, uglavnom protiv četnika i ustaške milicije.

Relativno dug boravak na tom području u svakom pogledu je bio dobrodošao, kako za neophodan odmor, tako i za svestrane pripreme za naredne značajne operativne zadatke 5. krajiške divizije i brigade u njenom sastavu. U Foči su održavani politički i vojni kursevi, kursevi za sanitetsko osoblje, skoro svakodnevno je izvođena vojna obuka, bataljonima je omogućeno, po smjenama, da se borci okupaju i odjeća okrpi i očisti od vašiju. Našlo se vremena i za kulturno-zabavne aktivnosti, razna predavanja i si.

Posebno treba istaći značaj održavanja prve partijske konferencije brigade, 28. februara, na kojoj je učestvovalo oko 150 delegata iz svih partijskih ćelija. Partijski rukovodilac brigade Raja Nedeljković je podnio referat a mnogi delegati su diskutovali. Oni su kritički sagledali i ocijenili cjelovito stanje u brigadi i usvojili zaključke za budući rad i akciju.

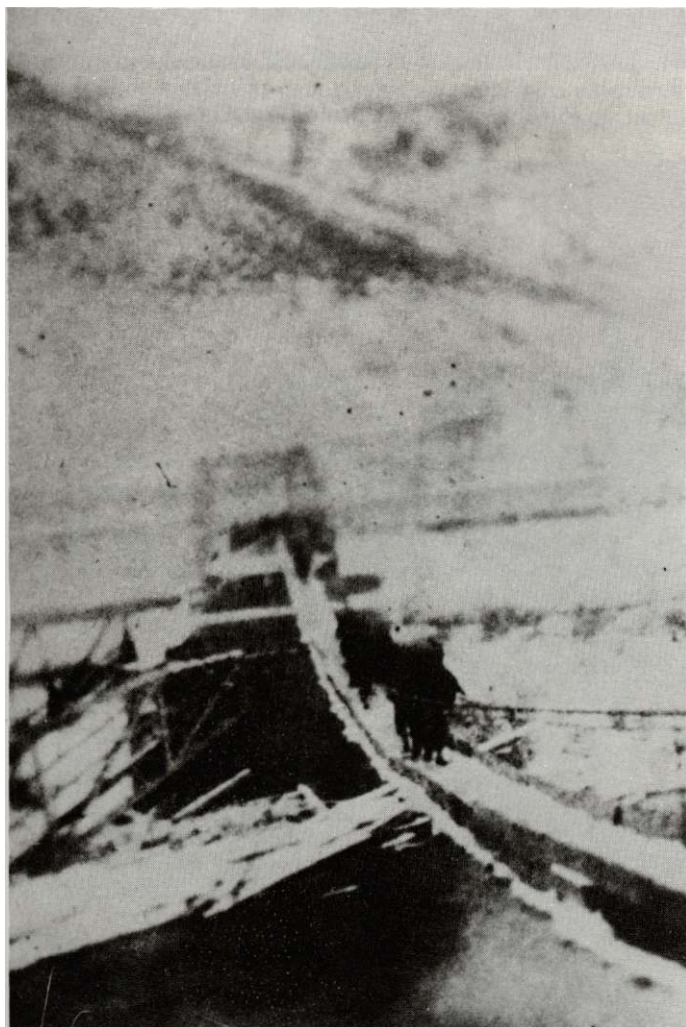
Osmog marta 1944. godine, u ranim jutarnjim časovima, brigada je, u sastavu svoje divizije, drugi put krenula u Srbiju...

Naredni fotosi i druga autentična istorijska građa posvećeni su fočanskim danima...

Dio kolone koja ulazi u oslobođenu Foču, januar 1944. godine.

U operacijskom dnevniku Štaba brigade od 13. 1. 1944. stoji zapisano:

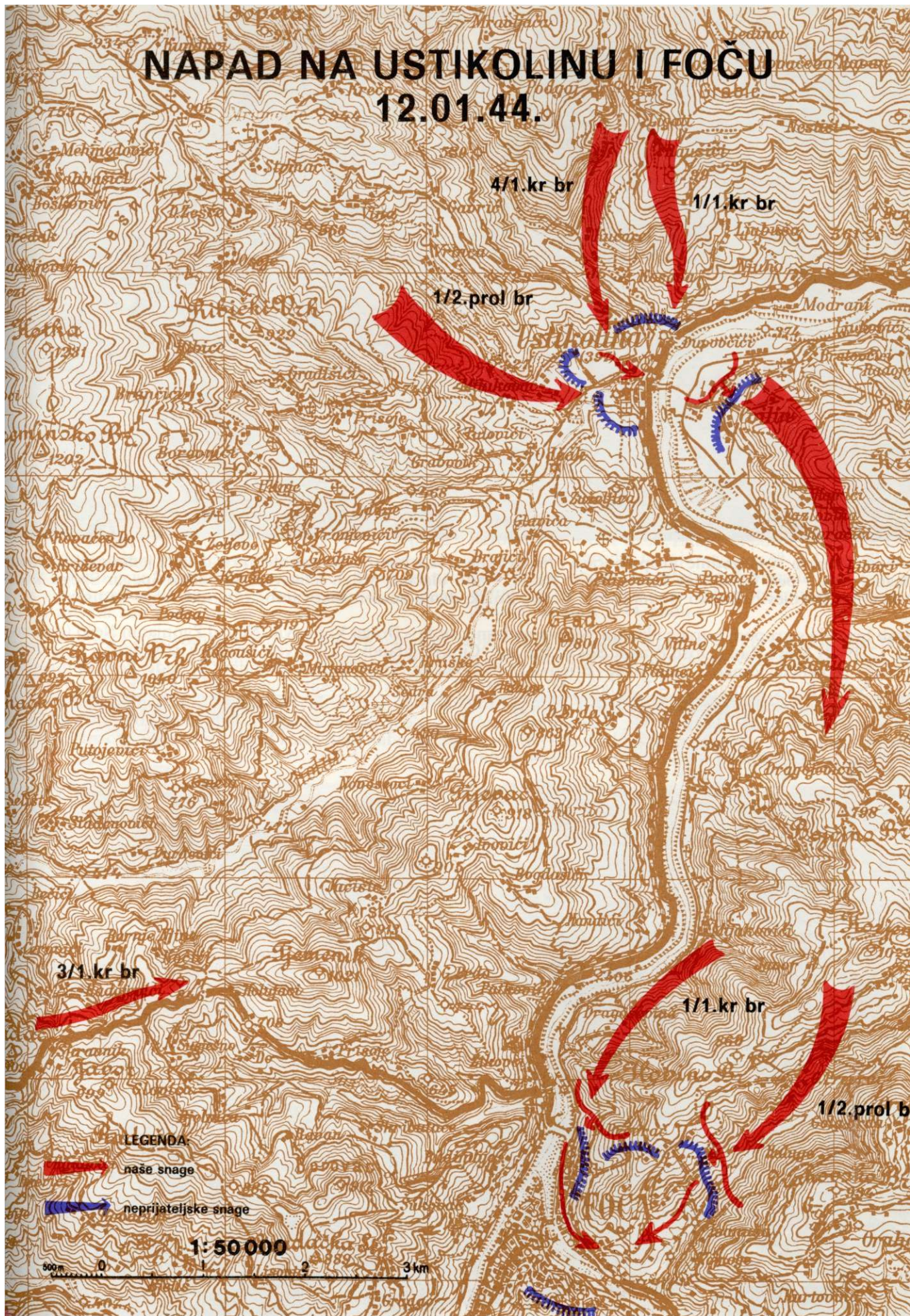
»Oko 4 sata ušli smo u Foču, četnici su pobjegli, plijenjena nema nikakvog. Prebacivanje preko mosta je dosta teško, pješaci prelaze, a konji preko Drine više mosta. Nešto je konja prešlo i preko mosta, bilo je i interesantnih scena, kupanja je bilo u Drini, jer su tri konja pala glavama u Drinu sa mosta i na sreću im nije bilo ništa te su isplivali iz Drine, ništa im nije bilo. Prolječna je zima. Prebacili smo u tri dana sve snage koje su bile preko Drine, zanočili smo u Foči.«

»14. 1. 1944. Upotrijebili smo sve raspoložive snage za pravljenje kerepa fa bi se konji mogli prebacivati, također je i most popravljen. Naši gumeni čamci upotrijebljeni su za prenos naših ranjenika, svi ranjeni koji nisu mogli ići preko mosta prebačeni su gumenim čamcima, također i ranjenici na nosilima prebačeni su sa gumenim čamcima. Kerep je također iskorišten, napravljen je kerep ranije, te smo ga samo popravili i upotrijebili za prevoz konja i goveda što nije moglo da se prebaci preko rijeke (plivanjem). Za nekoliko sati uspjeli smo prebaciti brigadnu bolnicu, divizijsku bolnicu, diviziju, intendanturu i bolnicu 4. brigade. Za cijelo vrijeme prebacivanja nismo imali nikakve žrtve kako u ljudstvu tako i u konjima. Avioni nisu pokušavali izvidati naša prebacivanja preko rijeke. Čula se jaka detonacija bombardovanja niz Drinu u pravcu Gacka oko 12 - 15 sati...«

Snimak visećeg mosta na Drini kod Foče preko kojeg prelaze borci, januara 1944. godine.

NAPAD NA USTIKOLINU I FOČU 12.01.44.

U Foči, januara 1944. godine, grupa boraca i rukovodilaca iz 4. bataljona i nekolicina iz drugih jedinica. Slijeva nadesno: stoje - peti Dobroslav Šobot, Savan Kesić, Vlado Vlačina, Milan Jelisavac, Slobodan Špegar Špego, kleče - Branko Borojević, Ranko Glamočanin, Boško Zolak, dvoje neidentifikovanih, a iza njih Vojo Radišić.

Štab brigade s grupom boraca i kurira. Slijeva nadesno: stoje - Drago Vojinović, Nenad Zgonjanin Nešo (poginuo 23. 12. 1944), Stevo Radić, Joso Pranjić Šokac, Slavka-Cica Bogdanović (obadvoje poginuli istog dana - 17. 1. 1945), Dragan Stojančić, Ranko... (nadimak »Brico«), Đurađ Banjac, Stevo Rauš, komandant brigade, Pero Damjanović Crni, Savan Kesić, komandant 4. bataljona, Mladen Marin, politički komesar brigade, Milan Kvočka, Ešref Vražalić Ragib, načelnik štaba brigade, Vojo Poček, član politodjela, u drugom redu - Stevan Vašalić (ispred Rauša i Damjanovića), Sreto Mutić, Mirko Dilas, Drago Stojanović, Raja Nedeljković, zamjenik političkog komesara brigade i Branko Borojević, u prvom redu sjedi i kleče - Đuro Đukić, Bogdan Malbašić i Boris Abramović (poznati bombaš u 1. bataljonu). Snimljeno u Foči, januara 1944. godine.

Hrabri i odvažni Krajišnici koji već dvije i po godine jurišaju i komanduju jedinicama. Stekli su tako veliko ratno iskustvo. Lijevo Ljubomir Jajčanin Bijeli, komandant 1. i Cvijo Mazalica, komandant 2. bataljona (obadvojica su rat završili kao komandanti brigada).

U pokretu kroz oslobođenu Foču. Slijeva nadesno: idu - Drago Đukić, politički komesar 3. bataljona, narodni heroj, Mirko Kesić Kešo, zamjenik političkog komesara 3. bataljona, narodni heroj (poginuo 28. 4. 1944), Slobodan Špegar Špego, sekretar štaba brigade, a pozadi na konju, Barila Kazimir Kazo, referent saniteta 5. krajiške divizije, januara 1944. godine.

Grupa boraca i rukovodilaca brigade. Slijeva nadesno: stoje - Mile Anđelić, vodnik voda kurira (poginuo 19. 9. 1944), Dušan Karan, obavještajni oficir brigade, Stevo Rauš, komandant brigade, Sulejman Mehmedbašić, član politdjela, Bogdan Malbašić, kurir, a ispred njih kleči Drago Stojanović, kurir, januar 1944. godine, Foča.

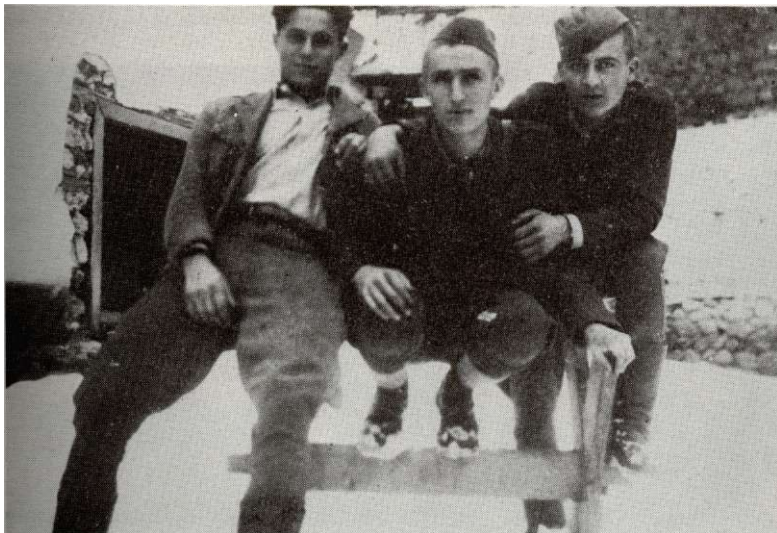

Treći bataljon 1. krajiške i jedan bataljon 2. proleterske brigade (privremeno bio u sastavu 1. krajiške) oslobodili su Gorazde 31. januara 1944. godine, gdje je i načinjen ovaj snimak. Slijeva nadesno: Jovan Ćurčić Jovica, pomoćnik obavještajnog oficira brigade, Drago Đukić, politički komesar 3. bataljona, Dušan Karan, obavještajni oficir brigade i Dušan Đurendić, sekretar štaba 3. bataljona.

Poslije težeg ranjavanja u Gorazdu, 4. februara 1944. godine, Drago Đukić, politički komesar 3. bataljona, narodni heroj, hitno je prebačen u Foču na liječenje. Autor ovog snimka (S. Š.) sjeća se tog događaja kada je Drago, dosta iscrpljen i malaksao, ali uvijek vedrog duha i raspoloženja, bio uporan da mu kurir Duka (sjedi pored njega) prethodno pronade Lenjinovu sliku i okači na zid iznad glave. Htio je da pokaže kako je i on jedan od sljedbenika vođe velikog Oktobra.

Dragu Đukića, za vrijeme liječenja u Foči, svakodnevno su obilazili borci i starješine ne samo iz njegovog 3. bataljona, nego i iz ostalih jedinica, jer je uživao veliki autoritet, bio neobično hrabar i omiljen rukovodilac. Ova dva snimka su načinjena kada se već bio malo oporavio i bio sposoban za kraće šetnje.

Grupa boraca. Slijeva nadesno: stoje -j Vojo Poček, član politodjela, Sretko Mutić, Stevo Rauš, komandant brigade i Stevo Radić, kleče - Branko Borojević, Boris Abramović i Slobodan Špegar, Foča, februar 1944. godine.

Politički komesar brigade s grupom omladinaca-kurira i drugih boraca. Slijeva nadesno: stoje - Petar Jovišić, Dušan Poznanović, Đuro Đukić, Dragan Stojančić, Stevan Vašalić, Pero Damjanović, Ranko Glamočanin, Miloš Zeljković, Sretko Mutić, sjede i kleče - Nikola Samardžija, tada četrnaestogodišnjak, Mladen Marin, politički komesar brigade i Joso Pranjić, a sasvim naprijed sjedi mali kurir Brane... Foča, februar 1944.

Grupa boraca brigade u Foči, februara 1944. godine. Na slici slijeva nadesno: stoje - Sveto Popović, neidentifikovan, Stevo Radić i Milan Kovačević, u sredini čuči Pero Popović Cigo, a u prvom redu leže - drugi Sadija Hamedović i Lazar Nježić.

U operacijskom dnevniku Štaba brigade od 16. 2. 1944. stoji zapisano:

»Naša bolnica koja je bila u s. Miljevnismjestiće se u Foči gdje će imati mogućnosti ranjenici da se popare i okupaju. Treći bataljon sa dvije čete smjestiće se u s. Kozarevina, a jedna četa ostaje u s. Miljevini. Naš 1. bataljon uspostavio je vezu sa 3. srpskom brigadom, koja se nalazi na sektoru Trpinje - Ponikve.

14. ov. mj. počeo je kratki politički kurs u Foči drugova naše brigade, na kursu je prisutno oko 50 slušaoca, predavači su: Mlado, Raja, Vojo i Stevo (Marin, Nedeljković, Poček i Rauš - dopunio S.S.), drugovi pokazuju veliko interesovanje.

»25. 2. 1944. Politički kurs danas završen, te su kursisti raspušteni, a drugi je odmah otpočeo. Dobili smo naređenje od divizije da počnemo sa vojnim kursem. Vojni kurs je već odmah poslije podne otpočeo. Na kursu prisustvuje 25 oficira i 25 podoficira. Naša bolnica se preselila u s. Donje Orahovo. Predavanja na vojnom kursu traju od 7 sati ujutro do 18 sati neprekidno. Avion je kružio iznad Foče. Naša jedna četa 4. bataljona išla je zajedno sa intendantom u Ostrvice kod Jošanice radi prikupljanja hrane. Prilikom povratka karavana ranjen je drug Zrnčić Bogoljub odstrane četnika i 4 konja su ranjena od strane aviona.»

»26. 2. 1944. Vojni kurs radi punom parom isto tako i politički, avion je opet kružio iznad Foče, novosti nema.»

»29. 2. 1944. Radi promjene situacije vojni kurs je raspušten...»

Grupa polaznika političkog kursa koje je obišao Stevo Rauš, komandant brigade (stoji prvi slijeva), peta Nada Vujatović, šesti Miloš Zeljković, osmi Branko Borojević, a krajnji desno kleči Milan Glušica, Foča, februar 1944. godine.

Grupa polaznika političkog kursa u Foči. Slijeva nadesno: stoje - drugi Stevo Rauš, komandant brigade (jedan od predavača), treći Božo Čulić, četvrti Mile Anđelić, peti Mirko Đilas, sedmi Gojko Ličina, deveti Stevan Vašalić i Stajka Bačkonja, u prvom redu - Vidoje Koprivica, Nada Vujatović, Dara Radulović, Đurađ Banjac i Jovo Đukić.

Četiri drugarice iz Bosanske krajine, među prvima u borbenim redovima brigade, našle su se na okupu u Foči, februara 1944. godine. Slijeva nadesno: Milena Jelisavac, Nada Vujatović, Staka Rodić i Dara Radulović.

U operacijskom dnevniku Štaba brigade od 14. 3. 1944. stoji zapisano:

»Svi bataljoni kao i bolnica i intendantura su krenuli preko Zaboka za s. Dubac, u Dupcu su se zadržali bolnica, intendantura kao i 4. bataljon. Prvi bataljon je krenuo zas. Bjeljevine radi osiguranja mostobrana na Limu kods. Setihova. Sa desne strane Luna je postavljeno osiguranje od Ijotičevaca, nedičevaca i četnika. Postavili smo teška oruđa - bacače, protivtenkovski top i »Brede« na lijevoj obali Lima. Tačno u 22 časa izvršen je napad na neprijatelja na desnu obalu Lima. Naše jedinice su se prebacile sa čamcima na desnu obalu i iznenadile neprijatelja. Lim je vrlo velik, dubok i brz, pa je prelaz otežan, razliven je te smo morali gaziti do pola rijeke gotovo

radi pličine. Neprijatelj je napustio bunkere, ostavio torbe i municiju, zarobljeno je oko 3.000 pušč. municije. Noć je vrlo hladna i pada snijeg, velika je oluja, a drugovi moraju biti napolju bez spavanja.«

»15. 3. 1944. Vrlo je hladno i snijeg, drugovi borci su proveli noć u snijegu - tek oko 8 sati uspjeli smo prebaciti jedan bataljon (prvi). Jedan gumeni čamac je otišao niz Lim, tako da smo ostali samo sa dva na čitavu brigadu. Drugovi vozarisu potpuno mokri i otežana je vožnja. Do 12 sati smo prebacili i 2. bataljon, tako da su ova dva bataljona odmah krenula za Ravnice sa drugom majomrom Stevom (Raušem, komandantom brigade - dopunio S.S.). Četnici su dočekali naše bataljone sa čuka oko s. Bilježi, imali smo 3 druga ranjena, neprijatelj je takođe imao gubitaka. Zanoćili su u s. Bilježi, poslije podne prebacili smo 4. brigadu i diviziju.«

U DNEVNIKU Miodraga Milovanovića Luna, izdavač Informativno izdavačka radna organizacija »VESTI«, Titovo Užice, 1979. godine, na strani 209, između ostalog, piše i ovo:

»... Radostan sam što ćemo preko Lima, ali u meni tinja i neka mala »zavist«, bolje reći žalost, jer su nas Krajišnici osramotili, zasenili su slavu 2. proleterske brigade i prvi prešli Lim. Mada smo sada mali, nisam naučio da neko bude bolji od nas i da se diskutuje »može li 2. proleterska izvršiti ovaj zadatak.« Da li ćemo odgovoriti nadama koje u nas polaže narod Srbije?...«

Na svom drugom pohodu u Srbiju, brigada je pomoću tri gumena čamca forsirala brzi, razliveni i nabujali Lim 15. i 16. marta 1944. godine, a snimak prikazuje detalj tog prelaska. Drugi slijeva stoji Dane Raca, zamjenik komandanta 2. bataljona.

U široj okolini Raške, aprila 1944. godine, borci brigade sjeku drva namijenjena za loženje vatri - kao znak za savezničke avione radi bacanja materijala na tom prostoru.

Milutin Morača, komandant 5. divizije u ratnom dnevniku piše:

»Uveče 16. aprila došla su dva ruska i dva engleska aviona i bacili nam materijal pomoću padobrana. Rusi su bacili materijal sa velike visine, koji se rasturio po šumi na velikom prostoru. Odmah smo naredili 4. krajiškoj brigadi da 17. aprila pošalje bataljone kroz šumu da ovaj materijal prikupljaju. Interesantno je da su i Rusi i Englezi poslali po dva aviona i da su nam stigli iste noći.«

Grupa njemačkih vojnika i četnika u vrijeme pokušaja prodora u Srbiju 2. proletherske i 5. krajiške divizije NÖVJ u proljeće 1944. godine (iz arhiva Muzeja narodne revolucije BiH).

Kraći predah na kamenjaru poslije napornog pokreta. Na slici grupa boraca brigade, slijeva nadesno: Momčilo Knežević, Ilija Rauš Ičo, Ljubomir Jajčanin Bijeli, komandant 1. bataljona, Stevo Radić i Cvijko Mazalica, zamjenik komandanta brigade (sa zavojem oko glave). Samo desetinu dana prije ovog fotografisanja, kao komandant 2. bataljona, jurišao je u streljačkom stroju na jako utvrđene položaje, koje su držali bugarski fašisti i tom prilikom je teže ranjen. Sa slobodne teritorije, kod Mojkovca u Crnoj Gori, juna 1944. godine, avionom je transportovan u Italiju na liječenje. Snimak je načinjen u okolini Rudnog kod Raške, aprila 1944. godine.

U operacijskom dnevniku Štaba brigade od 18. 5. 1944. stoji zapisano:

»U 7 sati stigli smo na G. Brdo gdje smo se razmjestili po šumi. Oko 9 sati jake formacije savezničke avijacije su prošle u pravcu Rumunije koje su bombardovale Beograd, Niš. Preko cijelog dana bili smo u šumi pi Zlatar. Kiša s vremena na vrijeme pada, drugovi su po šumi razasuti i odmaraju cijeli dan. Na Golom Brdu našli smo 3. srpsku brigadu koja se odmarala.

Nalazimo se u prilično kritičnoj situaciji. Neprijatelj sa jakim snagama potpomognut sa tenkovima i topovima zauzeo je položaj po visovima iznad s. Miševića. Teren na tom prostoru ravničast i go tako da tenkovi mogu doći na položaj gdje je pješadija. Neprijatelj je zaposjeo cestu Sjenica - Prijepolje sa jakom motorizacijom i pješadijom da bi nam onemogućio prelaz preko ceste. Također su zauzeli cestu Prijepolje - Nova Varoš sa koje se strane nalaze i četnici. Može se reći da smo uobručeni, ali ćemo večerašnjim pokretom da probijemo obruč i da se prebacimo preko ceste Sjenica - Prijepolje, na pl. Jadvnik i tako da se spojimo sa jedinicama 5. crnogorske brigade, koja već nekoliko dana vodi borbe sa neprijateljem na ovom sektoru i koja je došla u susret nama da bi nam olakšali prelaz. Opaža se izujesna uznemirenost kod drugova odgovornih. Ložimo vatre po šumi, te i ako je dim po kojem neprijatelj može da sazna gdje smo ipak sa artiljerijom ne tuče naše položaje, sigurno nismo na dometu. Izviđačka grupa je krenula da ispita s. Koseticu i cestu Kačevo - Prijepolje. Pokret smo izvršili u 19 sati pravcem: Golo Brdo - Merica - žand. stanica Kasatiće - Sedobra - Pososelje (prelaz preko komunikacije). I ovog puta naša brigada dobila je zadatak da se kreće na čelu divizije i da probije neprijateljski obruč. Zadatak vrlo težak ali ćemo ga izvršiti, jer su borci i rukovodioci odlučili da se ne vraćaju nazad.

Kretali smo se lagano ispitujući neprijateljske položaje i dobili smo podatke da se nalazi nešto šucpolicije u kasarni s. Kasatići i da su četnici zaposjeli položaje sjeverno od s. Kasatići na brdu Mramor. Zaobišli smo i jed-

ne i druge ove neprijateljske snage, s vremena na vrijeme osvijetljavaju teren sa raketama, ali mi tada legnemo da bi prikriili naš pokret.

Na raskršću kod s. Sedobra naišli smo na četnike, koje je naš 2. bataljon brzo razbio. Raspored bataljona: 1, 2, 3. bataljon sa bolnicom i komorom (u koloni) i 4. bataljon. Drugi bataljon se kretao u pravcu Taševa, gdje treba da postavi zasjedu prema Prijepolju. Oko Taševa na kosama naišli smo na tri četničke zasjede koje su bile razbijene i natjerane u bjegstvo. Naši borci su razbili ove četnike vrisikom ne upotrebljavajući vatreno oružje. Prilikom našeg pokreta vidimo jaku motorizaciju koja se kreće komunikacijom ka Prijepolju, ali ovo ne ulijeva straha našim borcima. Čuju se dobacivanja u koloni:

- Biće peglanih i treba da se obučemo, jedan drug dobacuje:

- Rezervisao sam ovdje i cipele, ali čekam malo da ih pronosa Švabo.

- Mnogima će noćas majka zakukati, dobacuju dalje.

- Sigurno će biti da su za nas spremili municije, jer zna Švabo da nam toga treba.

U svemu se vidi kod boraca raspoloženje. Pomrčina prilično jaka, ovo je za nas plus, a za neprijatelja obratno. U pokretu smo se sreli sa Njercima koji su zauzeli položaj na putu od Sedobre ka Pljevlju. Izgleda da je neprijatelj zakasnio sa zauzimanjem položaja, jer je vrlo loše izabrao položaj. Počeo je da tuče sa art. vatrom po našoj koloni. Naš 1. bataljon potpomognut sa 4. bataljonom napao je neprijatelja i u vremenu od 10 minuta neprijatelj je bio razbijen te nam je omogućen dalji pokret.

»20. 5. 1944. Us. Stranjanima uspostavili smo vezu sa 5. crnogorskom brigadom. Produžili smo put ka s. Grobnici i Brodarevu, sa bolnicom 3. bataljon, 1, 2, i 4. bataljon sa štabom brigade, intendanturom i topovskim odjeljenjem su se smjestili u s. Mrekovima. Iznad Brodareva sagrađen je most na Limu. Brodarevo drže druge jedinice. Sa gumenim čamcima prevlačili smo teže ranjenike, a preko mosta prešli su pješaci i lakši ranjenici. Preko dana neprijateljska avijacija nije izviđala. Oko 19 sati 3. bataljon i bolnica krenuli cestom za s. Kanji.«